

company «Play». This experience requires study, synthesis and application in practice the education of the younger generation. An important precondition of occurrence of society «Play» was a long and rich of traditions the activity of local communities and amateurs of cognitive wandering and a local history tourism. Already in the first half of the nineteenth century through the activity of such active and effective supporters of tourism as Y. Holovatsky, I. Franko, B. Barvinsky, I. Svyentsitsky, I. Kryp'yakevych, there were organized the walking tours and excursions. But these centers were disparate, without proper coordination, tours and travels frequently carried out without adequate prior academic preparation, etc. It has a negative impact on their quality, that's why tourism has entertainment and sports nature more than regional studies and cognitive. The newspaper «Dilo» there was noted on the causes of such phenomena that «The travel industry has a lot of fans, but there is a noticeable lack of organization».

To solve this problem could only by joint efforts of amateurs of local history and tourist practice and the public, thanks to which it was based tourism and local history society «Play» as the central coordinating agency in the organization of regional tourism in Galicia in October 1924. But to reality it was still a long and difficult road associated with objective and subjective factors. Its founders were known ethnographers and historians I. Kryp'yakevych, B. Yanush, E. Pelensky and Y. Polyansky, who put into practice the idea of «classics» Galician regional studies – I. Franko, M. Hrushevsky, S. Rudnytsky, B. Kubiyovych, I. Kryp'yakevych, O. Stepaniv, I. Tesla, Yu. Tselevych, B. Zaklyns'ky and other figures in the land of the XVIII-XX centuries.

Keywords: regional tourism, homeland, ethnographers, tours, youth organization, publications in the press, museums.

До редакції надійшла 23.09.2014.

УДК 94(477.51)«1920/1930»:316.334.55

© Олександр Топчій
(Київ)

СОЦІАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНА ХАРАКТЕРИСТИКА АГРАРНОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ ЧЕРНІГІВЩИНИ В 1920-Х – ПОЧ. 1930-Х РР.

У статті розглядаються основні сфери компетенції сільських аграріїв Чернігівщини, їх соціальний статус та професійна діяльність в 1920-х – поч. 1930-х рр. З'ясовуються форми та методи взаємодії спеціалістів сільського господарства з селянством у сфері виробництва та специфіка їх фахової підготовки. Також розглянуто участь аграрної інтелігенції у здійсненні політики колективізації в регіоні, висвітлено репресії проти сільських спеціалістів. Показано їх участь у селянських об'єднаннях вказаного періоду.

Ключові слова: сільська інтелігенція, Чернігівщина, сільське господарство, агрономи, лісники, агрокультурна робота.

Найчисельнішу інтелігентну силу, що близько стояла до виробництва на селі, становили спеціалісти сільського господарства, і, зокрема, працівники агрономії. Найважливішим соціальним завданням тоталітарного режиму в УСРР на початку 20-х рр. ХХ ст. стало залучення аграрної інтелігенції до радянського будівництва та формування в її середовищі політично активного й ідеологічно лояльного до державного курсу ядра. Радянська влада прагнула створити соціально «чисту», безвідмовно слухняну «радянську» інтелігенцію.

Історіографія заявленої проблеми характеризується низкою публікацій статейного формату. Більшість з них присвячена участі аграрної інтелігенції у загальнополітичному процесі. Стосовно Чернігівщини за останні двадцять років спеціальні дослідження відсутні [1; 12;

13; 28]. Метою статті є з'ясування соціальної та професійної характеристики аграрної інтелігенції Чернігівщини протягом 1920-х – початку 1930-х рр. Для реалізації поставленої мети слід визначити їх місце в соціальній структурі досліджуваного періоду, дослідити особливості умов праці спеціалістів-аграріїв та встановити особливості взаємодії сільських агропрацівників з органами влади та селянством у контексті проведення господарсько-політичних кампаній в 1920-х – на початку 1930-х рр.

З приходом до влади більшовики почали реалізовувати власну аграрну програму, що була викладена В. Леніним у популярній брошурі «До сільської бідноти» у травні 1903 р. Стратегія партії полягала в утворенні на базі поміщицької власності великих державних господарств під контролем депутатів

від сільської бідноти (звідси назва, що виникла пізніше, – радянські господарства, радгоспи). Передбачалося встановити нетоварний обмін між промисловістю й радгоспами, а також індивідуальними селянськими господарствами [16, с. 96]. Практична реалізація цих планів у радянський час покладалася на аграрну інтелігенцію, чільне місце серед якої належало агрономам.

До компетенції агрономів входило вивчення стану сільського господарства своєї місцевості, перспектив його розвитку та виявлення його потреб, організаційна діяльність серед населення, участь у землевпорядкуванні, кооперації, колективізації, проведення консультацій, робота в органах місцевої адміністрації тощо. Для реалізації цих завдань агрономічні кадри району скликали в установленому порядку районні агрономічні наради, сільськогосподарські конференції, земельні комісії при сільрадах, організували публічні доповіді, курси, лекції, сільгоспвиставки, конкурси, екскурсії, досвідні заходи тощо [21, с. 69].

Достатньою комплектацією апарату агрономів районного земельного відділу вважався штат з чотирьох спеціалістів, який складався з районного агронома, двох фахівців, що спеціалізувалися на місцевих галузях сільського господарства, та агротехніка. Районний агроном керував всією роботою агроперсоналу району, ніс відповідальність за її виконання [21, с. 70]. Зв'язок з іншими спеціалістами з сільського господарства (землемірами, меліораторами, ветеринарами, лісничими) агрономічний персонал тримав через районний і окружний земельні відділи. Так, Сновський окружний земельний відділ був утворений наприкінці лютого – на початку березня 1923 р. Відділ керував діяльністю районних земельних управлінь, здійсненням колективізації сільського господарства, розробкою заходів з покращення розвитку бджільництва, садівництва, тваринництва та проведенням землевпорядкування, землемірних та меліоративних робіт [7, арк. 1–3].

На початку 1920-х рр. внаслідок суспільно-економічної кризи відчувався гострий брак аграрних спеціалістів. Так, голова Чернігівського губернського виконавчого комітету П. Любченко надсилав цілком таємну телеграму В. Балицькому до Харкова про катастрофічний стан з кадрами землемірів у губернії. В телеграмі зазначалось, що в губернії працювали тільки 77 спеціалістів, а для успішного проведення аграрної політики

необхідно було 193. Забезпечення геодезичними інструментами становило лише 75%. Креслярське приладдя та канцелярія були відсутні повністю [26, с. 79 зв.].

Для вирішення цих та інших актуальних проблем у 1922 р. був скликаний Губернський агрономічний з'їзд. Делегати визнали необхідним проведення «широких» агрономічних заходів і з цією метою вирішили негайно відвести земельні ділянки не менше 10 десятин в кожній волості у розпорядження агрономів та у пільговому порядку забезпечити агрономічні пункти необхідним устаткуванням: покращеним насінням, племінними виробниками, машинами, знаряддями та іншим агрокультурним обладнанням. Також сільськогосподарські товариства (кооперативи) при агропунктах мали забезпечити агрономів приміщенням, кіньми для роз'їздів і продовольством [20, с. 41].

У сільських місцевостях при кожному районному агрономічному відділі вирішено організувати агропункт. Він повинен був мати власну садибу, приміщення під агрокабінет та господарські будівлі, а також житлові та господарські помешкання для агроперсоналу. За доцільне вважалося поєднати влаштування агрокабінету із землемірним кабінетом [21, с. 71]. На Чернігівщині часто такі установи створювались на основі колишніх панських маєтків чи відібраного в порядку експропріації майна у заможних селян. Показовим в цьому контексті є приклад Авдіївського агропункта, котрий був організований навесні 1922 р. на базі «колишнього нетрудового маєтку» в хуторі Бурачок Козляничської сільради Авдіївської волості [7, арк. 7–10].

Особливу увагу агрономи приділяли поширенню серед селянства прогресивних нововведень у галузі сільського господарства. Для цього вони ініціювали організацію при досвідних станціях України відділів пристосування. «Відділи пристосування, – зазначав П. Кузьменко, – це нова форма громадсько-агрономічної роботи». Головна мета цих відділів полягала у зв'язку сільськогосподарської науки з сільськогосподарською практикою і аграріями, зокрема. Спеціалісти зауважували, що «відділи пристосування починають працювати, не маючи певної програми, а також – засобів для своєї роботи» [18, с. 19]. В основу їхньої програми було покладено актуальні потреби селянства, які фіксувались самими працівниками досвідних станцій. У цілому робота агрономічних (досвідних) станцій

може бути оцінена позитивно. У плані заходів однієї із них на 1925 р. серед інших були й такі: організація сільськогосподарських гуртків у селянському середовищі, проведення екскурсій для селян, учителів, цукрозаводчиків, організація в окружному і районному сільбудах сільськогосподарських музеїв, участь в окружній сільськогосподарській виставці, читання лекцій для селян, учителів, червоноармійців, участь у конференціях та з'їздах на сільськогосподарську тематику [24, с. 60]. Саме сільськогосподарським гурткам при хатах-читальнях і сільбудах через обмежене число агрономів, що працювали на Чернігівщині, надавалось пріоритетне значення [11, с. 62].

Передбачалися різні форми агрокультурної роботи із селянством: лекції, курси, доповіді, дискусії, виставки, екскурсії, плакати, агітагropункти, конкурси, консультації, інструктування, стінні газети, листівки тощо. «Тільки добре поставлена сільгоспропаганда через сільгоспвиставки, гуртки, лекції та сільськогосподарську кооперацію – дасть швидкий поштовх в піднятті сільського господарства. Допомога агронома та вчителя в цій роботі має бути максимальною», – наголошувалось на 3-му з'їзді Рад Ріпкинського району, що відбувся 28–29 грудня 1924 р. [25, арк. 10]. Так, в с. Халявіно та с. Брусиліві відбувся день врожаю, де агрономом були прочитані лекції з сільського господарства. Проводилась кампанія з огляду коней та очищення насіння. Також земельною суддівською комісією було розглянуто низка справ судово-земельного характеру [25, арк. 7].

Ефективній роботі агрономів на місцях сприяла достатньо широка мережа сільськогосподарських шкіл. Оскільки формування «нової» інтелігенції мало йти шляхом класового підходу до відбору абітурієнтів, то на іспитах враховувалось соціальне походження вступника. Перевага при зарахуванні надавалась вихідцям з робітників та селян. А після проголошення політики колективізації агрономічний ухил пропонувалось посилити і у педагогічних технікумах [27, арк. 20–21].

Варто відзначити, що освіта агронома вимагала безперервності. Оскільки техніка багатьох культур вдосконалювалася, агрономічні працівники постійно повинні були оновлювати й поповнювати свої знання. «Найбільше на самоосвіту витрачаються райагрономи», – відзначав М. Сахарів [23, с. 18]. Інші категорії агрономічної ієрархії не завжди могли собі це дозволити.

Часом у роботі сільськогосподарських закладів освіти виникали певні труднощі, зокрема з розподілом студентів. Так, Чернігівське губернське земельне управління наприкінці грудня 1924 р. зверталось до Чернігівського окружного земельного управління з проханням надіслати дані про кількість вільних місць спеціалістів та агротехніків, яка може бути заповнена стажерами, скільки стажерів може бути розміщено в агробазах та племінних господарствах. Крім того слід було вивчити можливість відправки стажерів до колгоспів. Цікавило також, яку кількість стажерів можна було прийняти на літні роботи. При цьому ще слід вказати спеціальність стажерів та практикантів, що їх було потрібно залучити. Це питання про стажерів та практикантів виникло внаслідок того, що в той час сільськогосподарські навчальні заклади закінчувало 300 студентів, котрим, відповідно до наказу Народного комісаріату земельних справ, треба було відбути обов'язковий практичний стаж. На даний запит Чернігівський окружний земельний відділ повідомляв, що вакантних місць у нього немає, а про потребу колгоспів у спеціалістах він повідомить навчальні заклади після отримання від них відповіді [8, арк. 12–12 зв.].

Після перетворення Чернігівського сільськогосподарського технікуму в 1927–1928 рр. на сільськогосподарський інститут мережа установ професійної освіти в окрузі на 1928–1929 рр. становила: 2 сільськогосподарські інститути, 5 сільськогосподарських профільних шкіл, 8 індустріальних професійних шкіл. Загалом на 1929 р. у Чернігівському окрузі нараховувалось 16 професійних установ [29, с. 39].

Звичайно, здобути знання агрономічної науки можна було в сільськогосподарських школах і технікумах, але цих установ не вистачало, й далеко не кожен господар міг віддати до школи свого сина чи дочку. Тому селянські діти здебільшого вчилися лише в сільській школі й після її закінчення починали господарювати без знання про сільське господарство, покладаючись на досвід своїх батьків. «Тим часом, – зазначав Б. Бломквіст, – є дуже гарний спосіб здобувати знання про сільське господарство й поза сільськогосподарською школою, організовуючи сільськогосподарські гуртки молоді та дитячі сільськогосподарські клуби. В кожному селі є досвідчена людина (агроном, учитель, ветеринарний лікар, лісничий та ін.), що може взяти на себе керування цією справою та почати роботу в організації зазначених гуртків». Прикладом ефективної роботи

сільськогосподарських гуртків був Носівський сільськогосподарський гурток, який виник на Чернігівщині ще 1920 р. [2, с. 4].

Агрономічна просвіта здійснювалась і через курси. Так, на початку січня 1925 р. у м. Холмах Сновської округи були відкриті десятиденні сільськогосподарські агрономічні курси для селянства. На них викладачі пояснювали види заходів, які треба вживати для підвищення врожайності на місцевих піскуватих ґрунтах. Слухачів нараховувалось 100–150 осіб. Також курси відвідували люди із віддалених сіл [10, с. 4].

Іншою категорією виробничої інтелігенції були лісники, що організаційно входили до районних земельних комісій. Вони сприяли поширенню серед населення знань про користь лісів, необхідність їхнього збереження і примноження. Практично це проявлялося у безпосередньому нагляді за станом лісових масивів Чернігівщини, а в освітньо-культурній роботі мало такі форми: читання лекцій в сільськогосподарських школах та гуртках (для школярів та дорослих), організація екскурсій до лісу, деревонасадження у садах, парках, скверах і власне лісах, робота в музеях, гуртках «Друзів лісу» тощо. На одній з нарад в губернському центрі підкреслювалось, що «лісне господарство являє для нас значну цінність, якщо ми зуміємо його зберегти, але, на жаль, лісове відомство турбується про це занадто мало [...] Необхідно, щоб Голова Губвиконкому [...] вказав на конкретні заходи, котрі необхідні в цій галузі» [25, арк. 261]. На середину 1920-х рр. в області налічувалося 2 343 лісових робітників [25, арк. 263]. Однак ще на початку 1920-х рр. їх не вистачало. Так, в резолюції з'їзду лісних працівників Чернігівщини, що проходив 26 березня 1923 р. з експлуатації лісів, серед іншого, пропонувалося якраз посилити персонал лісництва додатковим штатом співробітників з експлуатації [9, арк. 7]. Враховуючи неможливість присилки з центру потрібного числа лісовпорядників, пропонувалося на засадах окремої оплати залучати до лісовпорядної діяльності місцевих співробітників лісництв, запитавши бажаних шляхом анкет [9, арк. 14].

Здобути спеціальність лісничого можна було в Чернігівському лісному технікумі, організованому в 1921 р. Надалі мережа таких спеціалізованих закладів розширювалась. В технікумі при прийомі до першого та спеціального класу проводились екзамени для осіб, що не володіли відповідним установленим цензом, причому перевага при зарахуванні до технікуму

надавалась особам, що практично працювали в лісній справі [9, арк. 8]. Щодо освіченості агроперсоналу цікаві дані знаходимо у відомостях про районний агроперсонал Чернігівського округу. Так, серед 5-ти службовців районного агровідділу 3-є співробітників мали середню освіту, 1 – зоотехнічні курси, а такий працівник як В.О. Левицький, службовець по полях, мав дві вищі освіти: Київський університет та Московський сільськогосподарський інститут [8, арк. 9].

Чистки та репресії не обійшли і аграрну інтелігенцію Чернігівщини. Наприкінці 1920-х рр. більшовицький режим зіткнувся з новими викликами у внутрішній та зовнішній політиці. Тому у вищих ешелонах влади було вирішено провести кілька відкритих політичних процесів, скерованих на залякування суспільства, тобто реалізацію політики терору. На місцях дана політика проявила себе у формі чисток та цькувань спеціалістів у пресі. Так, 1923 р. така чистка серед лісників проводилась в Сосниці, Мені та Корюківці. З огляду на неможливість окружної комісії (з чистки) здійснювати виїзди на місця, приписувалося створити комісії для чистки на місцях з представників: завокрзу (завідуючий окружним земельним управлінням), робземлісу (спілка робітників землі та лісу), КНС і ГПУ під головуванням завокрзу. Голові комісії пропонувалося завершити роботу з чистки до 20 серпня і матеріали чистки до вказаного терміну надати окружній атестаційній комісії [6, арк. 3].

Агрономів цькували на сторінках районної преси. Головною хибою в роботі агрономів, зокрема, дільничних, на думку дописувачів «Правди Прилуччини», визначалась недостатність уваги з їх боку до господарсько-організаційного зміцнення колгоспів і те, що вони «ще не являли собою розпорядників у колгоспному господарстві так, як інженери на виробництві» [22]. Ставилось питання і про безпосередню працю агрономів на полі. Оскільки фіксувалась інформація про значну кількість таких спеціалістів, що працювали в канцелярії і там, звідти, керували виробничим процесом. Голова Прилуцького районного земельного відділу Гриб закликав агрономів «круто повернутися лицем до колгоспного виробництва». Він пропонував усім зацікавленим на сторінках районної газети «Правда Прилуччини» покритикувати хиби в цій справі і не тільки «обмежитись голою критикою», а й спланувати практичні заходи, щоб звільнити агрономів від різних канцелярських робіт і дати їм змогу працювати на виробництві [4]. І такі «зацікавлені» відразу

ж з'явилися. Так, в наступному номері дописувач Діденко розповів про роботу агронома Яблунівської МТС товариша Борозенця, який «ще не працює на виробництві так, щоб дійсно допомогти своїми агрономічними знаннями роботі тракторних бригад, і роботі колгоспів району, діяльності МТС». Борозенець, за словами автора, у бригаді не буває 8–10 днів. Пояснював це тим, що складав плани [14].

Радянські агрономи, здійснюючи політику партії на селі вимушено опинялися під подвійним ударом – з одного боку, їх критикували партійні функціонери, а з іншого – відчували на собі невдоволення населення цією політикою. Так, наприкінці січня 1930 р. по дорозі в м. Прилуки агроном Горбоніс знайшов в кишені свого пальто анонімку наступного змісту: «Горбоносу. Гад советский. Осталось тебе жить 10 дней. Прощайся со светом. Комиссия по уничтожению коммунаров» [19, с. 144]. Подібні випадки були непоодинокими.

Кінець 1920-х рр. позначився початком політики суцільної колективізації, що розпочалася на Чернігівщині в листопаді-грудні 1929 р. Вона здійснювалась майже виключно репресивними заходами. Так, 20 січня 1930 р. на загальних зборах селян с. Переяслівка Ніжинського району, присвячених суцільній колективізації, один з присутніх задав питання: «Що будете робити з тими, хто не піде в колектив?». Уповноважений райкому партії Мірошниченко відповів: «Будемо розстрілювати». Відповідь викликала обурення селян, і вони пішли зі зборів. Це була звичайна насильницька практика створення колгоспів [3, с. 35]. Відлуння цих процесів дісталися навіть питання надання допомоги при пологах на селі. Так, розгортання пологодопоміжних установ слід було починати насамперед в колективізованих селах та районах [15, с. 46].

Пильно стежили владні органи і за настроями аграрної інтелігенції. Так, у доповідній записці завідуючого оргвідділом Ніжинського окружного КП(б)У Ганжи про настрої селянства в умовах посівної кампанії від 11 квітня 1929 р. висвітлювалось ставлення до цих процесів агрономії. За його інформацією з боку деякої частини агрономії спостерігався ліквідаційний настрій та недооцінка методів роботи партії по питанню посівної кампанії та підвищенню врожайності. Агрономи висловлювалися наступним чином: «Партія неправдиво поставилася до питання підвищення врожайності через те, що до цієї роботи [залучені] маси, учительство, робітників, громадські організації і т. ін.» На думку агрономів, цю

роботу слід було доручити виключно їм. Також в Кобизькому районі землевпорядник на зборах машиново-тракторного товариства не радив здійснювати роботи з землевпорядкування машинно-тракторному товариству, а також на зборах Олександрівської земельної громади загострював думку про те, що власне господарство вигідніше за колективне. У Веркіївському районі ветеринарний лікар проводив агітацію проти колективізації, розповсюджуючи чутки, ніби комуни скрізь розпадаються через свою нежиттєздатність, приводячи при цьому деякі приклади з інших округ [19, с. 98].

Важливим для влади був також контроль над об'єднаннями селян. Одночасно з політикою підпорядкування собі старих об'єднань селян, режим створював нові, прорадянські організації. Чільне місце серед них займали більшовицькі партійні осередки, комітети незаможних селян та профспілка Всеробіземлісу (профспілка робітників землі та лісу) [17]. Вона розпочала свою роботу на початку 1920-х рр. Первісно головну увагу вона приділяла діяльності серед сільськогосподарських робітників, які працювали в радгоспах, та серед лісників. Діяльності серед наймитів (соціально близький більшовикам елемент, фактично одна з їх опор на селі) приділялось недостатньо уваги. Це пояснювалось серед іншого й тим, що вона проводилась, як відмічалось у звіті Чернігівського секретаріату Всеробіземлісу, «серед селянства, у якого ще зберігся погляд на наймита як на «злидня». В той же час, на боці селянства була колосальна економічна перевага над наймитами, що були від нього матеріально залежні [5, с. 109–110].

Таким чином, можемо констатувати, що основним напрямом діяльності агрономів, а також інших спеціалістів сільського і лісового господарств була фахова допомога українському селянству. Оскільки радянська влада та її представники на місцях великою мірою ігнорували соціальні та професійно-побутові проблеми агрономічної інтелігенції, а іноді й перешкоджали її роботі, то знижувалась й ефективність сільського господарства. Значна частина спеціалістів зазнала репресій. Утім, подвижницька роль спеціалістів-аграріїв у справі поширення нової агрикультури серед населення є незаперечною, адже, незалежно від офіційної лінії партії, вони не припиняли своєї роботи на ниві народної освіти. Разом з тим, слід констатувати, що за всієї ідеологізації політичних заходів радянської влади на селі вони мали і модерну складову, що піднімало рівень аграрного сектору та вимагало інтенсифікації фахової підготовки аграрної інтелігенції.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Білан С. Трансформації аграрної сфери України та пошук шляхів їх інтелектуально-професійного забезпечення у 30-х рр. ХХ ст. / С. Білан // Український історичний збірник. – К., 2013. – Вип. 16. – С. 171–184.
2. Бломквіст Б. Сільсько-господарські гуртки та їх роля на селі / Б. Бломквіст. – Харків; К.: Книгоспілка, 1925. – 32 с.
3. Васильєв В. Настрої та поведінка населення Чернігівщини доби «великого переламу» та початку суцільної колективізації сільського господарства / В. Васильєв // Настрої та поведінка населення Чернігівщини в умовах сталінської революції «згори». 1928–1938 / Авт. вступ. ст. та упоряд.: О. Коваленко, Р. Подкур, В. Васильєв, О. Лисенко. – Чернігів: Видавець Лозовий В.М., 2012. – С. 28–40.
4. Виступ завідувача Райземвідділу Прилуцького РВК тов. Гриба // Правда Прилуччини. – 1932. – 16 серп.
5. Ганжа О.І. Українське селянство в період становлення тоталітарного режиму (1917–1927 рр.) / О.І. Ганжа. – К., 2000. – 208 с.
6. Державний архів Чернігівської області (ДАЧО), ф. р., 509, оп. 1, спр. 15.
7. ДАЧО, ф. р., 509, оп. 1, спр. 473.
8. ДАЧО, ф. р., 510, оп. 2, спр. 429.
9. ДАЧО, ф. р., 950, оп. 4, спр. 145.
10. Добрий почин // Красное знамя. – 1925. – 6 січ.
11. Довгий Г. Організація сільсько-господарських кутків при сельбудинках і хатах-читальнях (Лист із м. Чернігова) / Г. Довгий // Український агроном. – 1925. – № 1. – С. 62.
12. Дорош Т.О. «Виховання» радянської сільськогосподарської інтелігенції УСРР в умовах становлення адміністративно-командної системи (20-і рр. ХХ ст.) // Український селянин: Збірник наукових праць / За ред. А.Г. Морозова. – Черкаси: Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького, 2008. – Вип. 11. – С. 158–160.
13. Дорош Т.О. Професія агронома в Радянській Україні у 20-і рр. ХХ ст.: гендерний аспект / Т.О. Дорош // Історичні записки: Збірник наукових праць. – Луганськ, 2008. – Вип. 19. – Ч. 2. – С. 78–82.
14. Дуденко. Агрономові треба більше працювати на виробництві. Лист працівника Яблунівської МТС // Правда Прилуччини. – 1932. – 19 серп.
15. Збірник найголовніших директив і розпоряджень у справах охорони здоров'я (1929–1930 рр.) – Харків: Наукова думка, 1930. – 100 с.
16. Історія українського селянства: Нариси: в 2-х т. / НАН України; Інститут історії України / В.А. Смолій (відп. ред.). – К.: Наук. думка, 2006. – Т. 2. – 653 с.
17. Кондрашов В. Профспілка сільськогосподарських робітників Ніжинщини в 1920–1931 роках / В. Кондрашов // Ніжинська старовина: Збірник регіональної історії та пам'яткознавства. – 2011. – Вип. 11(14). – С. 83–85.
18. Кузьменко П. Про організацію відділів пристосування на досвідних станціях України / П. Кузьменко // Український агроном. – 1925. – № 1. – С. 19–20.
19. Настрої та поведінка населення Чернігівщини в умовах сталінської революції «згори». 1928–1938 / Авт. вступ. ст. та упоряд.: О. Коваленко, Р. Подкур, В. Васильєв, О. Лисенко. – Чернігів: Видавець Лозовий В.М., 2012. – 464 с.
20. План работы губземотдела Черниговщины по переустройству сельского хозяйства на ближайший период лет. – Чернигов, 1922. – 48 с.
21. Проект «Положення про районну агрономію» // Український агроном. – 1925. – № 1. – С. 69–71.
22. Райдержагроном Євдокименко. Участкові агрономи повинні знати виробництво // Правда Прилуччини. – 1932. – 26 серп.
23. Сахарів М. Матеріальний стан райагробітників Харківської округи за їхніми бюджетами / М. Сахарів // Український агроном. – 1926. – № 1. – С. 15–19.
24. Солямуха І. Про роботу досвідних станцій на Україні / І. Солямуха // Український агроном. – 1925. – № 1. – С. 58–60.
25. Центральний державний архів вищих органів влади України (ЦДАВОВУ), ф., 1, оп. 2, спр. 3941.
26. ЦДАВОВУ, ф., 27, оп. 2, спр. 197.
27. ЦДАВОВУ, ф., 166, оп. 8, спр. 55.
28. Цьомра Т.С. Агрономи України в добу непу: соціальне становище, умови праці та професійна діяльність / Т.С. Цьомра // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного

університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / За заг. ред. проф. М.М. Алексієвця. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2006. – Вип. 2. – С. 33–40.

29. 60 років під прапором Жовтня. Соціалістичні перетворення на Чернігівщині за роки Радянської влади. Добірка документів. Партархів Чернігівського обкому компартії України. Чернігівський обласний державний архів. – Чернігів, 1977. – 306 с.

© *Александр Топчий*
(Київ)

СОЦИАЛЬНО-ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА АГРАРНОЙ ИНТЕЛЛИГЕНЦИИ ЧЕРНИГОВЩИНЫ В 1920-Х – НАЧ. 1930-Х ГГ.

В статье рассматриваются основные сферы компетенции сельских аграриев Черниговщины, их социальный статус и профессиональная деятельность в 1920-х – в начале 1930-х гг. Выясняются основные формы и методы взаимодействия специалистов сельского хозяйства с крестьянством в сфере производства и специфика их профессиональной подготовки. Также рассмотрено участие аграрной интеллигенции в осуществлении политики коллективизации в регионе, отражены репрессии против сельских специалистов. Показано их участие в крестьянских объединениях указанного периода.

Ключевые слова: сельская интеллигенция, Черниговщина, сельское хозяйство, агрономы, лесники, агрокультурная работа.

© *Oleksandr Topchij*
(Kyiv)

THE SOCIAL-PROFESSIONAL CHARACTERISTIC OF CHERNIHIV REGION AGRARIAN INTELIGENTSIA IN 1920S – THE BEGINNING OF 1930S

The article researches the main competences of Chernihiv Region rural agriculturists, their social status and professional activities in 1920s – the beginning of 1930s. The key forms and methods of agriculture specialists' cooperation with the peasantry in the sphere of production and their professional training peculiarities are clarified.

Having come into power, the Bolsheviks started to implement their agricultural programme, explicated by V. Lenin in a popular brochure «To the Rural Poor» in May, 1903. The party's strategy consisted in creating big state farms on the basis of landlords' properties under the control of deputies from the rural poor (the name «radgosps», meaning «council farms», originated eventually). The leading role in the programme implementation belonged to the agricultural specialists, agriculturists in the first place.

The agriculturists' competences included studying the state of their district agriculture and its development prospects, revealing its needs, providing organizational activities among the rural citizens, taking part in the regulation for land distribution, cooperation, collectivization, consulting, working in local administration etc.

The agriculturists' efficient work was facilitated by the sufficiently broad network of agricultural schools. As «new» intelligentsia formation was to occur by means of class approach to university entrants' selection, entrants' social origin was taken into consideration at the examinations. Entrance priority was given to peasants and workers by origin. It should be emphasized that agriculturists' education required continuity. As the techniques of many cultures were improving, agriculturists had to renew and enrich their knowledge constantly.

Forest rangers were another category of production intelligentsia. They facilitated the spread of knowledge about forests' importance, the need of their preservation and increase. In practice it led to direct supervision of the state of Chernihiv Region forest tracts, and in educational and cultural work it took the form of giving lectures in agricultural schools and societies (for school children and adults), organizing excursions to forests, planting trees in gardens, parks and forests, working in museums, societies «The Friends of the Forest» etc.

The end of 1920s was marked by the beginning of the complete collectivization policy, which was launched in Chernihiv Region in November-December, 1929. Putting into practice the party policy in the rural area, soviet agronomists were under double pressure: on the one hand, they were criticized by party officials, and on the other hand – they felt people's disaffection to this policy. What is more, Chernihiv Region agricultural intelligentsia couldn't avoid cleansing and repression. For instance, in 1923 such cleansing occurred among forest rangers in Sosnitsa, Mena and Koryukivka.

Taking everything into account, it can be stated that the main responsibilities of agriculturists and other specialists of agriculture and forestry implied the professional assistance to Ukrainian peasantry. As the soviet government and its local representatives mostly ignored social, professional and life hardships of agricultural intelligentsia, and sometimes interfered with their work, the efficiency of agriculture was decreasing to a great extent. Considerable amount of specialists underwent repression. At the same time, it should be said that even ideologized, soviet government political measures in the rural areas also comprised a modern component that raised the level of agricultural sector development and required the intensification of agricultural intelligentsia professional training.

Keywords: rural intelligentsia, Chernihiv region, agriculture, agriculturists, forest rangers, agricultural work.

До редакції надійшла 26.06.2014.

УДК: 94(477):323.15 «1919–1930»

© **Юрій Перга**
(Київ)

ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО ТОВАРИСТВА ДОБРОЧИНОЩІ «РІДНА ХАТА» (1919–1930 РР.)

У статті досліджується діяльність Українського товариства доброчинощі «Рідна Хата», яке заснував лідер українців Холмщини Антон Васинчук у 1919 р., протягом 1920-х років, коли воно набувало широкої популярності серед населення та почало створювати філії на теренах Люблінського воєводства.

Розкриваються основні напрямки народницької та благочинної діяльності товариства, серед яких: організація низки культурних подій, допомога українцям у закупівлі будівельних матеріалів та сільськогосподарського знаряддя, надання безкоштовних юридичних консультацій з низки питань.

Розглядається й організаційна структура, яка сприяла виконанню поставлених товариством завдань. Аналізуються умови, що призвели до зростання впливу КПЗУ на членів товариства та наслідки цього процесу.

Ключові слова: «Рідна Хата», Холмщина, благочинна організація, культурно-освітня діяльність.

Холмщина і Підляшшя впродовж століть були територією спільного проживання українського та польського етносів. Саме тому питання про приналежність цих земель до різних державних утворень постійно поставало на порядок денний різних міжнародних суперечок.

Хоча за Брестським мирним договором ці землі відійшли до України, проте вже в 1918 р., після відступу німців з її території, польські війська зайняли Холмщину і Підляшшя та фактично встановили там свою владу. З цього часу почалась активна полонізація регіону та й відповідно боротьба українців за свою ідентичність.

Одним з найяскравіших проявів вдалої боротьби проти цього процесу та захисту прав українців була діяльність товариства доброчинощі «Рідна Хата», ідейним натхненником та найбільш активнішим членом якого став Антон Васинчук – один з найбільш значних українських політичних діячів II Речі Посполитої.

Тому метою даного дослідження є процес становлення цього товариства, особливості його організаційної структури та еволюція діяльності протягом 1919–1930 рр.

Загалом різні аспекти боротьби українського населення за свою ідентичність у складі II Речі

Посполитої висвітлювались у наукових працях великої кількості вітчизняних та закордонних фахівців. Однак, вони зосереджували свою увагу, передусім, на українцях Східної Галичини, переважно оминаючи своєю увагою діяльність українців на території Холмщини та Підляшшя. Діяльність українського товариства доброчинощі «Рідна Хата» висвітлюється ними побіжно.

Серед вітчизняних фахівців варто відзначити Юрія Макара, який у своїх дослідженнях вивчає життя українського населення Холмщини і Південного Підляшшя в першій половині XX ст. та причини, що призвели до депортації українського населення [1]. Також важливим джерелом для з'ясування суспільно-політичного та культурного життя українців Підляшшя є праця Євгена Пастернака, очевидця тих подій, у якій він розкриває власний погляд на перебіг подій [6].

Стосовно польських фахівців, то цієї теми торкались Єжи Дорошевський [19], Збігнев Запоровський [22] та Мірослав Шумило, який присвятив низку наукових праць життю засновника товариства Антону Васинчуку [21]. Окремо потрібно виділити головного польського дослідника історії Холмщини – Григорія Купріяновича, який акцентує увагу передусім